

Idrottsvetenskap – läran om idrott

Håkan Larsson

[År 2013 firade GIH 200 år. Med anledning av detta gavs en jubileumsbok med titeln *200 år av kroppsbildning* ut. Till denna bok bidrog jag med ett kapitel om framväxten av forskarutbildningsämnet idrottsvetenskap. Kapitlet heter "Idrottsvetenskap – läran om ... idrott. En nutidshistoria om forskarutbildningsämnet idrottsvetenskap". Den texten kom att användas i den så kallade intro-kursen för alla nya studenter på GIH. Resultatet blev ... så där. Texten, som ju skrivits för ett annat sammanhang, upplevdes av många studenter som svårtillgänglig. Därför har jag nu skrivit om texten, för att bättre passa in i sitt sammanhang i intro-kursen.]

Välkomna till GIH och till studier i idrottsvetenskap

Varje år, i månadsskiftet augusti-september, traskar en ny kull av studenter för första gången uppför backen till GIH:s campus. Jag antar att många frågor om den stundande utbildningen snurrar i studenternas huvuden, men också att det finns höga förväntningar på densamma. Jag gick själv uppför nämnda backe för första gången en augustidag 1992. "Hur ska det bli", undrade jag. Jag hade höga förväntningar på utbildningen till specialidrottslärare (ungefär en kombination av dagens lärar- och tränarutbildningar), med specialisering mot friidrott. Friidrottandet var nog den främsta anledningen till att jag valde att söka mig till GIH. Jag hade ingen stark önskan att bli idrottslärare. Nej, mina ambitioner låg inom friidrotten. Jag ville bli professionell friidrottstränare. Men drygt tjugofem år senare kan jag konstatera att jag inte blev professionell friidrottstränare, även om jag under långa perioder har varit amatörtränare i friidrott. Samma vår som jag tog min examen, våren 1995, utlyste GIH fyra anställningar som amanuens, en sorts forskningsassistent. Jag sökte – och fick – en av dessa anställningar och med det följde ett spännande arbete med forskning om idrott som jag inte alls i förväg hade kunnat föreställa mig.

Idag är jag verksam som professor i idrottsvetenskap vid världens äldsta idrottshögskola. Och sedan flera år tillbaka har det varit min uppgift att introducera alla nya studenter i tre frågor som är viktiga för oss som arbetar på GIH:

- 1) Vad är GIH för sorts lärosäte?
- 2) Vad är idrottsvetenskap?
- 3) Vad innebär akademiska studier?

I den här texten ska jag försöka belysa var och en av dessa tre frågor. Jag kommer även att beröra dem i min introduktionsföreläsning. Då finns det förstås möjlighet att ställa frågor. Framför allt finns det möjlighet att ställa frågor i det efterföljande litteraturseminariet.

Gymnastik- och idrottshögskolan, GIH

När man väl kommit uppför backen kanske det första man lägger märke till är skylten med GIH som skimrar (om den är nypolerad) på huvudbyggnaden. Nedanför skylten står en staty av två nakna ungdomar som går hand i hand. ”Hyllning till Ling” heter statyn. Den är skapad av konstnären Gustaf Nordahl och vann guldmedalj i skulptur på OS i 1948 i London. Till höger om huvudbyggnaden ligger en byggnad som i dagligt tal kallas för ”Tegelhögen”. Den inrymde tidigare en fysiologisk institution, men idag står den tom och väntar på renovering. Till vänster ligger fyra byggnader som ursprungligen, när campus byggdes under 1940-talet, var gymnastiksalar. Idag finns endast två gymnastiksalar kvar. Den första (den närmast huvudbyggnaden) gjordes om till en aula runt 1980, då den stora idrottshallen på baksidan av campus stod klar. Den bortresta gymnastiksalen gjordes om till ett tillämpad idrottsvetenskapligt laboratorium i början av 2000-talet. Längst bort till vänster skymtar simhallen, som kom till på 1960-talet. Gräsmattan framför byggnaderna går sedan länge under namnet ”Wembley”. GIH:s nuvarande campus byggdes alltså under 1940-talet, men lärosätet är mycket äldre än så! Idrottspedagogen Åsa Liljekvist (2012) har utförligt beskrivit framväxten av GIH:s campus och dess förändringar över tid i sin avhandling *Rum för rörelse*.

GIH hette från början Gymnastiska Centralinstitutet (GCI) och var ursprungligen beläget i de gamla Klarakvarteren, ungefär där Sergels torg ligger idag. Klarakvarteren revs i mitten av 1900-talet och därför flyttade institutet till kullen bakom anrika Stockholms stadion där vi befinner oss nu. GCI grundades 1813 av Per Henrik Ling. Han står staty framför gymnastiksalarna, strängt blickande ut över Wembley. Ling var militär och som sådan intresserad av fysisk fostran, särskilt mäns fysiska fostran. Vid den tiden, under 1810-talet, var Sverige indraget i Napoleonkrigen. Sverige hade nyligen, 1809, förlorat sin östra rikshalva – Finland – till Ryssland och det fanns en känsla bland militärer som Ling att svenska män behövde träna sina kroppar för att kunna försvara fosterlandet.

Militära motiv låg alltså bakom grundandet av GCI, dagens GIH, men inte bara det. Vid den här tiden började städerna växa och med detta följde stora hälsoproblem.

Stillasittande och en monoton livsföring ökade bland befolkningen. Se där, en fråga som alltjämt är högaktuell! Ling bad då Sveriges kung, Karl XIII, om lov att få starta ett gymnastikinstitut för att råda bot på befolkningens, i första hand männens, bristande fysiska status (åtminstone antog man att de hade en bristande fysisk status). GCI blev platsen ”där det skulle hända”. Men vad var det som skulle hända? Vad skulle befolkningen träna?

Ling är även upphovsmannen till en av Sveriges största pedagogiska exporter, nämligen den så kallade Linggymnastiken (Lindroth, 2004; Ljunggren, 1999). Den har använts i pedagogiska sammanhang (främst i skolan) i de flesta länder världen över, även om den sedan länge har försvunnit från schemat. Det var en gymnastikform som påminner om vad som idag kallas för truppgymnastik, fast den var inte alls ämnad för tävlingsverksamhet. Istället var den främst ämnad för allmän träning i syfte att förbättra människors *hållning*. Ordet hållning har som bekant flera betydelser. Det kan handla både om kroppens hållning och om en persons hållning, eller karaktär. Ling och hans medarbetare antog att det fanns en koppling mellan kroppens hållning och en människas karaktär. Därför talade man också om *karaktärsdaning*.

Linggymnastiken skulle bygga på vetenskaplig kunskap, främst kunskap i ämnet anatomi, läran om människokroppens byggnad. Gymnastikövningarna gick ut på att deltagarna systematiskt, i trupp, gick igenom och tränade kroppens olika delar. Övningarna leddes av en gymnastikdirektör, som gymnastiklärarna kallades ända fram till 1977. Gymnastiken delades upp i fyra grenar, sjukgymnastik, militär gymnastik, pedagogisk gymnastik och estetisk gymnastik.

Sjukgymnastiken finns fortfarande kvar, fast i en helt annan form. Under 1800-talet ledde utbildning till gymnastikdirektör till en dubbel kompetens, dels som gymnastiklärare (friskgymnastik), dels som sjukgymnast (sjukgymnastik). Under 1900-talet skildes successivt de båda utbildningarna. Idag finns sjukgymnastikutbildningen (numera kallas det fysioterapeut) på Karolinska institutet.

Militär gymnastik utövades främst på militära kaserngårdar. Den kunde även innehålla övningar med vapenattrapper och fäktning.

Pedagogisk gymnastik utövades i skolors gymnastiksal. I folkskolan (sexårig skola för barn till bönder och arbetare) gymnastiserade både flickor och pojkar (fast var för sig). I läroverken (tolvårig skola för barn till tjänstemän) gymnastiserade endast pojkar fram till 1927, då även flickor fick tillträde till de statliga läroverken. Undervisningen i gymnastik blev då även här skild för flickor och pojkar. Gymnastiken dominerade undervisningen i landets skolor fram till 1900-talets mitt, sedan kom olika idrotter, lekar, friluftsliv och dans att ta över.

Estetisk gymnastik, den högsta gymnastikformen, var från början tänkt för män, som ansågs utgöra skapelsens krona (Adam skapades ju till Guds avbild). Men den blev aldrig verklighet. Estetik och manlighet kom att skiljas från varandra och istället uppstod i början av 1900-talet en form av estetisk gymnastik som kvinnor utövade. Delvis lever denna form av gymnastik idag kvar i de olika former av motions- och gruppträning som förekommer på gym.

Under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet slog idrotten igenom i Sverige (Yttergren, 1996). Den uppstod i början av 1800-talet på de Brittiska öarna, ungefär samtidigt som Linggymnastiken. Idrotten var emellertid betydligt mera individualiserad än gymnastiken och den innefattade ofta tävling och försök att sätta rekord. Till skillnad från gymnastiken tog idrotten inte i första hand plats på statliga institutioner som militär och skola, utan idrotten organiserades i fristående föreningar och förbund. Till exempel bildades Riksidrottsförbundet år 1903 (det hette från början Sveriges gymnastik- och idrottsföreningars riksförbund). Först senare, efter mitten av 1900-talet fick idrotten ett starkt fäste i skolans idrottsundervisning.

Så länge gymnastiken var stark på GCI var utrymmet för idrott inte stort på lärosätet. Gymnastikpedagogerna avskydde idrottens tävlingsinslag och kraven på specialisering. Gymnastiken syftade istället till en balanserad träning av hela kroppen, något som specialiserad idrottsträning med sikte på tävling inte kunde erbjuda, ansåg man. Gymnastikpedagogerna menade dessutom att de hade ett vetenskapligt stöd. Gymnastiken var ju vetenskapligt uppbyggd, i och med dess grunder i människans anatomi. Men denna koppling mellan gymnastik och vetenskap skulle utmanas.

Gymnastikpedagogerna ansåg sig ju ha stöd i vetenskap, men de bedrev inte själva vetenskaplig verksamhet. I själva verket var GCI inte ett akademiskt lärosäte, vilket fallet var med andra lärosäten i staden, som Karolinska institutet, Kungliga tekniska

högskolan (KTH) och Stockholms högskola (sedan 1960 Stockholms universitet). GCI, som bytte namn till GIH 1966, var snarast att likna vid de lärarseminarier som utbildade lärare runt om i landet. Sedan sjukgymnastutbildningen hade avknoppats från GCI liknande lärosätet i mångt och mycket dessa lärarseminarier eftersom det i stort sett bara utbildades gymnastiklärare här. Men det vetenskapliga utforskandet av människan i rörelse skulle snart se dagens ljus på GCI.

År 1941 anställdes den första vetenskapliga professorn vid lärosätet (Schantz, 2009). Han rekryterades från Danmark, var fysiolog och hette Erik Hohwü Christensen. Hans professur benämndes ”kroppsövningarnas fysiologi och hygien”. På sätt och vis kan man säga att fysiologins framväxt vid GCI/GIH faktiskt också bidrog till Linggymnastikens fall. Fysiologerna kunde nämligen med vetenskapliga belägg påvisa att de flesta av Linggymnastikens grunder var – ovetenskapliga, det vill säga: de stämde inte. Linggymnastiken hade helt enkelt inte någon nämnvärd effekt, inte på kroppen i varje fall.

Perioden efter andra världskriget och flera decennier framåt blev en guldålder för den framväxande fysiologin. Vetenskap vid GCI/GIH blev i stort sett synonymt med fysiologi. Därigenom blev kunskap om människan i rörelse också i stort sett synonymt med fysiologi. Under ledning av framstående forskare som Per-Olof Åstrand, Bengt Saltin och Björn Ekblom kom den fysiologiska forskningen att bidra med ovärderlig kunskap till såväl skolans undervisning i gymnastik (sedan 1980 idrott och sedan 1994 idrott och hälsa) som till föreningarnas idrottsverksamheter. Ambitionen att ha gymnastik i skolan tre gånger i veckan i minst 40 minuter med aktiviteter som gör så att eleverna blir andfådda, var ett resultat av denna forskning. Ett annat resultat var kunskapen om kolhydratuppladdning inför konditionskrävande prestationer.

Under ett par decennier var fysiologin den enda forskning som bedrevs vid GCI/GIH. I och med högskolereformen 1977 blev situationen emellertid annorlunda. Landets lärarutbildningar blev då akademiska lärosäten och utbildningen skulle vila på vetenskaplig kunskap jämte beprövad erfarenhet. Många av landets lärarseminarier infogades i högskolor och universitet. GIH kom att inlemmas i Högskolan för lärarutbildning i Stockholm (HLS), som var ett fristående pedagogiskt lärosäte. I detta läge uppstod även idrottspedagogisk forskning. Idrottspedagogiken handlar om vad man lär sig i och av idrotten – och vad man måste kunna för att delta i idrott.

Idrottspedagogiska forskare intresserar sig även för idrottens tillgänglighet: vilka får möjlighet att delta i idrott och vilka exkluderas.

Ganska snart restes emellertid önskemål om att GIH på nytt skulle bli ett självständigt lärosäte, nu med ett eget vetenskapligt uppdrag. Alltjämt dominerades utbildningen på lärosätet av lärarutbildningen. Det var i detta skede jag själv började till GIH. Som jag nämnde tidigare sökte jag mig till utbildningen till specialidrottslärare, men jag hade inte som främsta ambition att arbeta som idrottslärare. Det fanns emellertid inga andra högskoleutbildningar inom idrott. Därför lockade GIH:s utbildning många som var intresserade av idrott, men alla av dem var inte intresserade av att bli lärare. Numera är situationen en annan. Nu finns det jämte lärarutbildningen även tränare-, hälsopedagog- och sport management-utbildning.

År 1992, samma år som jag började utbildningen, var tiden mogen för att GIH på nytt skulle bli ett självständigt lärosäte. Detta lärosäte fick namnet Idrottshögskolan i Stockholm (IH, det gamla namnet, GIH, återtog först 2005). Det skulle vara ett akademiskt lärosäte, men till en början hade det inte rätten att utfärda några högre examina (endast professionsexamina) – och det fanns inga högre forskartjänster.

Professorerna i fysiologi hade redan 1977 överförts till Karolinska institutet.

Professuren i idrottspedagogik överfördes till Lärarhögskolan i Stockholm. Men sakta och säkert byggdes den vetenskapliga kompetensen upp. GIH fick rätt att utfärda kandidatexamen i idrott 1998 och magisterexamen i idrott 2007. 1998 anställdes Alf Thorstensson som den första professorn i idrott. Hans forskning låg inom biomekanik. Lärosätet fick successivt utökade forskningsresurser och som kronan på verket erhöll GIH 2010 rätten att utfärda doktorsexamen i ämnet idrottsvetenskap. I och med detta fick GIH möjlighet att skapa ett ”eget” akademiskt ämne: idrottsvetenskap. Men vad handlar detta ämne egentligen om?

Idrottsvetenskap

Det ämne som knöts till GIH när lärosätet på nytt blev en självständig institution, 1992, kallades för idrott. Ämnet idrott byggdes upp av tre huvudsakliga beståndsdelar, idrottslära, humanbiologi samt humaniora och samhällsvetenskap (hum/sam).

Idrottsläran, ”den praktiska idrotten”, delas än idag in i de fyra områdena bollspel, dans och rörelse, friluftsliv samt gymnastik och friidrott. Humanbiologi bestod av fysiologi

respektive rörelselära och motorisk kontroll (ibland gemensamt benämnt biomekanik). Hum/sam bestod i huvudsak av historia (ett ämnesområde som traditionellt ligger inom humaniora) respektive idrottspedagogik och idrottspsykologi (två ämnesområden som traditionellt ligger inom samhällsvetenskap).

Uppbyggnaden av ämnet idrott som bestående av tre ”ben” medförde att olika syn på kunskap, forskning och utbildning fick samsas med varandra (jfr. Myrdal, 2009).

Kunskap inom idrottslära är i hög utsträckning kroppslig och situationsbunden (man lär sig genom att delta i bollspel, dans, friluftsliv samt gymnastik och friidrott) och erfarenhetsburen. Av tradition har den just därför haft ganska låg akademisk status.

Vetenskap förknippas ju ofta med det talade och skrivna ordet. Eftersom kunskapen i hög utsträckning är erfarenhetsburen bygger undervisning också i hög utsträckning på så kallad mästarlära, en utbildningsform som i stor utsträckning rymmer demonstrationer och förebildlighet: ”Du kan göra så här!”

Kunskap inom humanbiologi, liksom i naturvetenskap i allmänhet, bygger i hög utsträckning på experimentell utforskning av allmänna lagar. I motsats till inom idrottslära och andra erfarenhetsburna kunskapstraditioner, där det är svårt att frikoppla kunnandet från personen (subjektiviteten) och situationen, är objektivitet (ett sakligt och opartiskt förhållningssätt) och generaliserbarhet (allmängiltighet) både möjligt och eftersträvarsvärt inom humanbiologi. Humanbiologin har traditionellt en hög akademisk status. Utbildning handlar i stor utsträckning om träning av studenter i metoder som möjliggör formulering av objektiva och generaliserbara påståenden om verkligheten. Vanliga metoder är mätmetoder och statistiska beräkningar. Optimalt sett ska giltiga och tillförlitliga mätningar och beräkningar producera objektiva och allmängiltiga påståenden om verkligheten: ”Så här ligger det till!” (eller möjligen: ”Så är det inte!”)

Kunskap i hum/sam kan bygga på experimentell utforskning av allmänna lagar, som fallet ibland är med idrottspsykologi, men oftare intar hum/sam ett mellanting mellan den erfarenhetsbaserade (subjektiva) kunskapen inom idrottslära och den objektiva och allmängiltiga kunskapen inom humanbiologi. Kunskapandet handlar ofta om att undersöka handlingsmönster: vilka olika sätt att handla finns det i en verksamhet och hur påverkar miljön/situationen människors handlingar? Sådana frågor besvaras med hjälp av observationer och intervjuer. Utbildning handlar i stor utsträckning om träning av studenter i att ställa frågor om verksamheter och om att analysera svaren på frågorna

utifrån olika perspektiv. Just perspektivtagande värderas högt inom hum/sam: ”Hur ligger det till – utifrån det här perspektivet?”

Historiskt sett har dessa olika kunskapstraditioner lite olika härkomst. Idrottsläran är sprungen ur verksamheten på GIH och har dessutom kopplingar till dans, friluftsliv och idrott utanför såväl GIH som andra skolsammanhang. Humanbiologin har varit knuten till forskning och forskarutbildning i fysiologi och neurovetenskap vid Karolinska institutet. Hum/sam har varit knuten till forskning och forskarutbildning i historia, pedagogik och psykologi vid Lärarhögskolan i Stockholm (pedagogik) respektive Stockholms universitet (historia och psykologi). Detta har medfört att forskarna inom de olika områdena delvis har bedrivit sin forskning i ”stuprör”, det vill säga att det har saknats starka motiv för att forskare inom ett område ska förstå hur kunskapande och undervisning går till inom ett annat område. Det har tidvis även uppstått konflikter mellan de olika lärar- och forskargrupperna om vad som är värdefull kunskap och vilken kunskap som är viktig för, exempelvis, blivande lärare, hälsopedagoger, tränare eller sport managers.

Sådana spänningar mellan de olika lärar- och forskargrupper är inte alls unikt för GIH. De märks ibland även i det offentliga samtalet, till exempel i mediedebatter om utbildning. De är heller inte unika för svenska förhållanden. Den amerikanske pedagogen och idrottsvetaren Alan Ingham framhöll för många år sedan (1991) att idrottsvetenskapliga utbildningar befolkas av olika ”stammar” (ungefär som indianstammar), där stammarna ibland håller hårt på ”sina” värden och delvis bekämpar varandra i regelbundna stamkrig. Metaforen är drastisk och den ska varken övertolkas eller underskattas. I allt väsentligt lever stammarna fredligt sida vid sida – och samarbetar ibland på ett fruktbart sätt med varandra, men det kan hetta till, kanske i samband med att en ny utbildning ska upprättas eller om forskningsanslag ska fördelas bland forskarna. Då kan det uppstå skiljaktigheter mellan de olika lärar- och forskargrupperna angående vad den nya utbildningen ska innehålla eller hur forskningsanslagen ska fördelas.

Ytterligare en aspekt av idrottsvetenskapens mångfald som kan vara bra att ha i bakhuvudet är vad de olika lärargrupperna värderar högt i utbildnings- och undervisningssammanhang. Följande beskrivning ska inte tas som alltför kategorisk. De flesta sätt att undervisa förekommer bland alla lärargrupper, men med viss betoning på någon av metoderna. Inom idrottslära värdesätts metoder där studenterna prövar och

övar, till exempel rörelser och undervisningsmetoder. Därför uppfattas dessa delar av utbildningen antagligen ibland som särskilt ”praktiska”. Men naturligtvis finns det även teori bakom hur denna praktik går till, även om den kan vara outtalad. Inom både humanbiologi och hum/sam värdesätts läs- och skrivarbete mer, därför att det är så analyser och reflektioner dokumenteras. Därför uppfattas dessa delar av utbildning ibland som särskilt ”teoretiska”. Men att kunna reflektera, analysera och författa texter är väldigt praktiskt och bör inte sättas i motsats till praktiker som handlar om att röra sig eller undervisa.

Även mellan humanbiologi och hum/sam finns det en del skillnader. Humanbiologer har länge ägnat sig åt att skriva och läsa korta texter, helst artiklar i internationella vetenskapliga tidskrifter. Deras forskning har helt enkelt lämpat sig för det. Därför uppmanas studenter ofta att läsa lite mindre, men desto noggrannare, så att de förstår hur en viss studie är upplagd och vad forskarna kom fram till. Humanister och samhällsvetare har länge ägnat sig åt att skriva och läsa långa texter, gärna böcker som är författade på modersmålet (svenska i det här fallet). Deras forskning har lämpat sig för det. Därför uppmanas studenter ofta att läsa längre texter, gärna böcker, som sedan helst ska diskuteras på särskilda litteraturseminarier, så att studenterna utvecklar sin förståelse av frågan som boken behandlar i ett lite bredare perspektiv.

År 2010 fick, som nämndes ovan, GIH rätten att utfärda doktors- (och masters-) examina. Detta gav forskarstammarna på GIH en viktig anledning att sätta sig ner för att diskutera hur det nya ämnet – idrottsvetenskap – ska byggas upp. Idrottsvetenskap finns på många högskolor och universitet, men det kan vara uppbyggt på lite olika sätt och dessutom heta lite olika. I Sverige finns även benämningen idrotts- och hälsovetenskap. Internationellt heter det Sport Science, men kan även heta Sport and Exercise Science eller Sport, Health and Exercise Science. Ibland vill forskarna undvika kopplingen till sport. Därför kan ämnet även kallas Human Movement Studies (eller Sciences) eller Kinesiology (som det ofta heter i USA). Det finns således ingen brist på tidigare exempel som kan utgöra inspiration i skapandet av idrottsvetenskap vid GIH.

Ofta gestaltas idrottsvetenskap som ett tvär-, fler- eller mångvetenskapligt ämne. Ibland ges dessa olika benämningar (tvärvetenskap, flervetenskap, mångvetenskap) en specifik innebörd, men de används även synonymt. Men vad innebär det att idrottsvetenskap är ett flervetenskapligt ämne? Den norske idrottsfilosofen Sigmund Loland (2000) skissar

på två skilda synsätt på det här med flervetenskap, en *interdisciplinär* flervetenskap respektive en *intradisciplinär* flervetenskap.

Interdisciplinär flervetenskap innebär att utgångspunkt tas utifrån att det inom idrottsvetenskap ryms olika ämnesområden (t ex fysiologi, idrottspedagogik och idrottshistoria) som var och en för sig kan bidra med perspektiv på ett visst fenomen. Hälsa kan, till exempel, belysas utifrån såväl fysiologiska och neurovetenskapliga som psykologiska och pedagogiska utgångspunkter. I undervisningssammanhang kan detta innebära att flera lärare med olika ämnesbakgrund samarbetar i en kurs kring temat hälsa, där respektive lärare belyser hälsa ur sitt perspektiv. Här ligger ansvaret relativt sett högt på studenten själva att integrera de olika perspektiven till ett helhetsperspektiv. Detta kanske är en nackdel, men fördelen är att studenten får tillfälle att möta perspektiv på hälsa som hen kanske själv inte hade "tänkt på".

Intradisciplinär flervetenskap innebär att utgångspunkten i högre utsträckning tas i fenomenet som ska studeras. Ledarskap kan fungera som exempel. Vilka frågor reser ledarskap? Utifrån dessa frågor kan forskaren/studenten söka sig till kunskap inom olika ämnesområden. I undervisningssammanhang kan detta innebära att en (eller några få) lärare följer en grupp studenter under en längre period i sin förkovran inom ledarskap. Här ligger ansvaret relativt sett högt på lärarens förmåga att exponera olika perspektiv på ledarskap för studenterna. Detta kanske är en fördel, att läraren hjälper studenterna att integrera de olika perspektiven till ett helhetsperspektiv. Nackdelen ligger i att om läraren missar ett eller några perspektiv på ledarskap, så ökar risken att studenterna inte heller "tänker på" dem.

Traditionellt byggs fakulteter upp av monodiscipliner, det vill säga att det finns ett kunskapsintresse bland forskare i ämnet. Fysiologi, historia och psykologi kan utgöra exempel på sådana ämnen. Under de senaste decennierna har nya sorters ämnen vuxit fram som är flervetenskapliga. Socialt arbete, pedagogiskt arbete, vårdvetenskap, utbildningsvetenskap – och idrottsvetenskap är exempel på sådana nya flervetenskapliga ämnen. Utvecklingen av nya ämnen av den här karaktären bottnar antagligen i att samhället i allt större utsträckning har behov av kunskap som rymmer ett helhetsperspektiv på de problem som ska lösas med hjälp av ny forskning. Men flervetenskaplig forskning var länge ovanlig på GIH. Det har förekommit forskarsamarbeten inom de olika ämnesområdena (idrottslära, humanbiologi respektive hum/sam), men samarbete mellan föreläsare för de olika ämnesområdena har varit

ovanligt. Därför organiserades verksamheten på GIH för tiotalet år sedan i tre tvärvetenskapliga avdelningar, en organisation som alltjämt är aktuell.

En avdelning kallas för Fysisk aktivitet och hälsa. Här står hälsa i fokus och särskilt de delar av hälsa som kopplar till fysisk aktivitet: fysisk aktivitet *för* hälsa. En avdelning kallas för Prestation och träning. Här står träning för prestation i fokus, men inte nödvändigtvis elitprestationer. Det kan även gälla prestationer i bredd- och motionsverksamheter. Slutligen kallas en avdelning för Kultur och lärande. Här står det sammanhang vari idrottsverksamheterna existerar i fokus. Det kan gälla de normer och värderingar – den kultur – som genomsyrar verksamheten och hur nya deltagare lär sig (eller inte lär sig) delta i kulturen. Skapandet av dessa avdelningar har till viss del gynnat utvecklingen av tvärvetenskaplig forskning, men det hittills starkaste motivet för forskare med olika ämnesexpertis att gå samman för att tvärvetenskapligt utforska ett visst fenomen har möjligheten att ansöka om mycket stora forskningsanslag varit. Dessa omfattande forskningssatsningar berör i stor utsträckning hälsa, som är en akut fråga i samhället idag med minskad fysisk aktivitet, ökat stillasittande och ökad mental ohälsa bland medborgarna, särskilt bland unga. Hälsa är ett gott exempel på ett vidsträckt fenomen som inkluderar många olika aspekter av livet, såväl fysiska och psykiska som sociala och etiska. Men om man inte ser upp kan hälsa också lätt reduceras till något väldigt ensidigt, som god kondition eller, helt enkelt, fysisk aktivitet.

Idrottsvetenskap är således det specifika ämne som GIH har att förvalta. Men GIH bärs naturligtvis också, likt alla andra akademiska lärosäten, av en rad akademiska värden som genomsyrar verksamheterna.

Akademiska studier

Alla studenter har tidigare erfarenheter av utbildning och undervisning i skolor av olika slag: förskola, grundskola och gymnasieskola. I vissa avseenden påminner naturligtvis verksamheten vid högskolor och universitet om verksamheterna i tidigare skolformer. Det finns lärare, läromedel, scheman, särskilda lokaler för undervisning och så vidare. Men det finns också sådant som är annorlunda. Jag ska i det här avsnittet fördjupa mig något kring ett par av de saker jag uppfattar som betydelsefulla när det gäller skillnader mellan högre utbildning och utbildning på lägre nivåer.

Högskolor och universitet har ett uppdrag som delvis skiljer sig från andra skolformer. Medan grund- och gymnasieskolans uppdrag i huvudsak handlar om utbildning, så har högskolor och universitet tre uppdrag: utbildning, forskning och samverkan med det omgivande samhället. Detta sätter sin särskilda prägel på verksamheterna vid högskolor och universitet. En del lärare är involverade i alla tre uppdragen, vilket innebär att deras tid delvis slits mellan ganska olika sorters aktiviteter. De ska leda lektioner, bedriva forskning och vara aktiva i samverkansprojekt utanför lärosätet. Detta kan innebära att det kan vara svårt att ”få tag på” lärare, eller att lärare tidvis kan ha fokus på något annat än studenternas utbildning. En fördel med de tre uppdragen är naturligtvis att lärarna ofta är uppdaterade med den senaste kunskapen. Kanske var det till med en viss lärare som presenterade de nya heta forskningsrönen.

Just kunskapsproduktion är också något som skiljer verksamheten vid högskolor och universitet från dem i skolor och gymnasieskolor. De senare är i huvudsak kunskapsreproducerande, det vill säga, den viktiga kunskapen finns redan framtagna någon annanstans. Ofta har den också förenklats för att kunna passa i sitt specifika sammanhang (i grundskolan eller i något av gymnasieskolans olika program) och dokumenterats i särskilda läromedel. Högskolor och universitet är däremot kunskapsproducerande, det vill säga, den viktiga kunskapen produceras i samma miljö som utbildningen befinner sig i. Det kan innebära att den (ännu) inte har förenklats för att kunna passa i sitt specifika sammanhang eller skrivits ned i en lärobok. I akademiska utbildningar ingår alltså inte bara läroböcker utan också vetenskapliga publikationer. Att läsa – och förstå – vetenskapliga publikationer kan vara både utmanande och inspirerande.

Högskolors och universitets roll som kunskapsproducenter innebär vidare att lärarna har i uppdrag att utbilda sina studenter med sikte på kunskapsproduktion. Det räcker alltså inte att studenterna ska kunna reproducera den givna kunskapen, till exempel genom salstentor. De ska, åtminstone så småningom, kunna producera ny kunskap. Progressionen från grundnivå, via avancerad nivå till forskarnivå innebär ett successivt allt större fokus på forskningsprocessen. Många, antagligen de flesta, kommer att skriva kandidat- och magisteruppsatser. Ganska många kommer även att skriva mastersuppsatser. Sannolikheten är också stor att åtminstone några kommer att skriva en doktorsavhandling och själva verka som lärare vid en högskola eller ett universitet. Rollen som kunskapsproducent medför således att studenter på högskolor och

universitet behöver sätta sig in i vad det innebär att producera ny kunskap, inte bara reproducera gammal kunskap.

Kunskapsproduktion innefattar några viktiga aspekter. En sådan aspekt är självständighet. Medan undervisning i grund- och gymnasieskolan i stor utsträckning är lärarledd, är den lärarledda tiden på utbildningar vid högskolor och universitet ganska begränsad. Av en veckas studier om cirka 40 timmar, kanske 10-15 timmar är lärarledda. Övrig tid förväntas studenterna självständigt ägna åt inläsning av kurslitteratur och förberedelser exempelvis inför litteraturseminarier. Detta upplägg kräver naturligtvis ett större ansvar för de egna studierna än vad som var fallet i grund- och gymnasieskolan.

En annan aspekt är vad som i akademiska sammanhang brukar kallas för ett ”kritiskt förhållningssätt”. I vardagstal uppfattas ordet kritisk nog ofta som synonymt med negativ, men så behöver det inte vara. I akademiska sammanhang handlar att vara kritisk snarare om *att ställa frågor*. Till kurslitteraturen kan man ställa frågor av typen: Vad är det viktigaste budskapet? Vilka är de centrala begreppen? Vad betyder begreppen? Till lärare och medstudenter kan man ställa frågor av typen: Vad menar du? Vad innebär det? Kan du ge något exempel? I början kan det kännas ovant att ställa sådana frågor eftersom man sällan gör det till vardags. Det är lätt att man upplever sig vara ifrågasättande. I akademiska sammanhang är det emellertid en högt värderad förmåga att ställa frågor. Uppsatsseminariet eller, ytterst, doktorsdisputationen är en av de tydligaste förebilderna för det akademiska samtalet. Det bygger på att någon har läst en text som någon annan har skrivit, och ställer frågor om textens innehåll: Vad betyder det här? Kan du ge fler exempel? Skulle man ha kunna använda något annat begrepp i stället för att beskriva detta?

Högskolestudier i idrottsvetenskap har även några särdrag i förhållande till andra, kanske mera traditionella, akademiska ämnen. I de flesta utbildningar ingår föreläsningar och seminarier. Bruket av laborationer förekommer också på många, särskilt naturvetenskapliga, utbildningar. Specifikt med studier i idrottsvetenskap är naturligtvis lektioner som involverar rörelse. Utbildningen inom området idrottslära syftar till att utveckla dels förmågan att delta i rörelseaktiviteter, främst inom idrottslärans delområden (bollspel, dans, friluftsliv samt gymnastik och friidrott), dels förmågan att leda andra i dessa rörelseaktiviteter. Att kunna dansa, simma, orientera sig i naturmiljöer, spela och så vidare, och att kunna leda verksamheter där andra deltar i

liknande aktiviteter, är ett centralt inslag i utbildningen inom idrottslära. I förlängningen innebär detta också att alla studenter examineras med avseende på både den egna förmågan och förmågan att leda andra. Studier i idrottsvetenskap innebär således en studiesituation med varierande inslag av deltagande i rörelseaktiviteter, skriftliga uppgifter och samtal.

Avslutande ord

År 2013 firade GIH 200 år som självständigt lärosäte. Mycket har hänt under de gångna 200 åren:

- Utbildningarna har förändrats. Frisk- och sjukgymnastutbildningarna har ersatts av hälsopedagogprogram, lärarprogram, sport managementprogram och tränarprogram. Sedan 2011 finns även idrottsvetenskapliga utbildningar på master- och forskarnivå.
- Studentrollen har förändrats. För 200 år sen förväntades studenterna sätta sig in i ett specifikt gymnastiksystem – Linggymnastik – och alla dess detaljer, så att de på ett ”korrekt” sätt skulle kunna leda ”rätt” gymnastikövningar. Numera förväntas studenterna utveckla sin egen rörelseförmåga, förmågan att leda rörelseaktiviteter, men också att förhålla sig kritiskt till den egna verksamheten, till exempel med avseende på kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder, det vill säga de så kallade diskrimineringsgrunderna.
- Lärarrollen har förändrats. För 200 år sedan förväntades lärarna utbilda lärjungarna – det vill säga förebildligt demonstrera – i Linggymnastik. Numera förväntas lärarna bedriva undervisning i en rad olika idrottsvetenskapliga utbildningar, forskning inom ett mera begränsat idrottsvetenskapligt område samt samverka med organisationer, såväl myndigheter som företag och ideella organisationer, i det omgivande samhället, till exempel inom hälso-, idrotts- eller skolsektorn.
- Campus har förändrats. Där campus vid mitten av 1900-talet rymde en huvudbyggnad med några få föreläsningssalar och bibliotek respektive fyra gymnastiksalar, rymmer numera klassrum för åtskilliga sorters undervisning, inklusive en stor aula (som en gång var en gymnastiksal), ett idrottslaboratorium

(som också en gång var en gymnastiksal), en simhall, en idrottshall, en dansstudio, ett gym och så vidare.

Så ser alltså verksamheten ut idag. Men det innebär inte att den kommer att se ut så i all framtid. Tvärtom, förändringstakten har ökat snarare än avtagit under de senaste decennierna. Mycket har hänt med och på GIH sedan jag gick uppför backen till campus för första gången 1992, men antagligen kommer ännu mer att ha förändrats låt oss säga till år 2046. Då kanske någon bland de studenter som antogs hösten 2019 arbetar som professor i idrottsvetenskap och tar emot det läsårets nya studenter?

Referenser

Ingham, A. (1991). Toward a Department of Physical Cultural Studies and an End to Tribal Warfare. I J-M. Fernandez-Balboa (red). *Critical Postmodernism in Human Movement, Physical Education, and Sport*. New York: SUNY.

Larsson, H. (2013). Idrottsvetenskap – läran om ... idrott. En nutidshistoria om forskarutbildningsämnet idrottsvetenskap. I H. Bolling & L. Yttergren (red). *200 år av kroppsbildning. Gymnastiska Centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan 1813-2013*. Stockholm: Gymnastik- och idrottshögskolan.

Liljekvist, Å. (2012). *Rum för rörelse. Om kroppens bildning och utbildning i skolans gymnastiksal*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Lindroth, J. (2004). *Ling – från storhet till upplösning. Studier i svensk gymnastikhistoria 1800-1950*. Stockholm/Stehag: Symposion.

Ljunggren, J. (1999). *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Loland, S. (2000). *Idrett som akademisk fag: fra grunnlagsproblemer til praktisk politikk*. Internrapport från Karlstads universitet.

Lundvall, S. (2014). Mellan akademi och profession. En betraktelse över de två första decennierna som egen högskola. I S. Lundvall (red). *Från Kungl. Gymnastiska Centralinstitutet till Gymnastik- och idrottshögskolan. En betraktelse av de senaste 25 åren som del av en 200-årig historia*. Stockholm: Gymnastik- och idrottshögskolan.

Myrdal, J. (2009). *Spelets regler i vetenskapens hantverk. Om humanvetenskap och naturvetenskap*. Stockholm: Natur & Kultur.

Schantz, P. (2009). Om Lindhardskolan och dess betydelse i ett svenskt perspektiv. I A-L. Poulsen, m fl. (red). *Forskning i bevægelse. Et nyt forskningsfelt i et 100-årigt perspektiv*. Köpenhamn: Museum Tusculums Forlag.

Yttergren, L. (1996). *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.